

Kari Prättälä

Kvinnornas rösträtt och valbarhet i kommunen under 100 år

Finlands Kommunförbund
Helsingfors 2017

Denna publikation är Kommunförbundets åtgärd i kampanjen 100 jämställdhetsgärningar, som är en del av 100-årsjubileet för Finlands självständighet år 2017. Kommunförbundet rekommenderar att kommunerna och de nya landskapen förbinder sig att följa Den europeiska deklARATIONEN om jämställdhet och att omsätta den i praktiken för invånarnas bästa.

Pärm:
Helsingfors stadsfullmäktiges sammanträde i Vita salen.
Alexandersgatan 16. 20.12.1972.
Fotograf: Kari Hakli. Bild: Helsingfors stadsmuseum.

Skribent:

Kari Prättälä, jur.lic., Direktör för Kommunförbundets juridiska enhet 1993–2010,
ledande jurist 2010–2013.

© Finlands Kommunförbund
Helsingfors 2017

Finlands Kommunförbund
Andra linjen 14, PB 200, 00101 Helsingfors
Tfn 09 7711
www.kommunforbundet.fi

Kvinnornas rösträtt och valbarhet i kommunen under 100 år

U tvidgandet av kvinnornas rösträtt och valbarhet i kommunerna kan inte granskas separat från den kamp som fördes om allmän och lika rösträtt i statliga val, för en enkammarriksdag och för Finlands självständighet.

De kommunala lagarna om lika rösträtt och valbarhet för kvinnor på samma villkor som för män godkändes i riksdagen den 16 november 1917. Lagarna publicerades i författningssamling den 27 november 1917. Kvinnornas rätt att delta i kommunalförvaltningens beslutsfattande hade dittills begränsats med särskilda bestämmelser.

Men trots den allmänna rösträtten och valbarheten för kvinnor och män rådde inte jämställdhet. Kvinnorna var länge underrepresenterade i kommunalstyrelserna, nämnderna och de övriga kommunala organen. Missförhållandena har med tiden korrigerats genom jämställdhetslagen.

Kvinnor hade rösträtt redan år 1865, men den gällde bara en liten grupp

Förordningen från år 1865 om kommunalförvaltning på landsbygden och motsvarande förordning år 1873 om kommunalförvaltning i städer (SKomF) gav både män och kvinnor rösträtt i kommunalstämman respektive rådhusstämman. Kvinnornas rättigheter begränsades inte av avsaknad av rösträtt utan av att rätten endast gällde jordägande eller ekonomiskt oberoende kvinnor. Rösträtt erhöles en änka, fränskild eller ogift kvinna om hon själv rädde över sig och sitt gods enligt förordningen om landskommuner (10 §, 3 mom.).

Rösträtten var inte allmän och lika i övrigt heller – antalet röster berodde på hur mycket skatter personen betalade till kommunen. De som hade de allra lägsta inkomsterna blev helt utan rösträtt medan de förmögna trots begränsningar kunde ha 25 röster eller högst 1/50 av alla röster. Bestämmelserna om beskattningen och hur den inverkade på rösträtten var vaga och lämnade rum för tolkningar och bruket avvek mycket från varandra i olika städer och landskommuner. En annan skillnad till dagens bruk är att juridiska personer i kommunen, till exempel samfund hade rösträtt.

Kvinnor var inte valbara

Rösträtten gav inte kvinnor valbarhet, rätt att bli valda till kommunal- eller stadsfullmäktige. Dessa platser var reserverade för röstberättigade män. I en landskommuns kommunalnämnd och i beredande organ dög kvinnor med rösträtt, men inte i en stads drätselkammare.

Inom statsförvaltningen var det ännu sämre ställt. Under ståndslantdagen var adeln, prästerskapet och bondestånden redan av strukturella skäl utom räckhåll för kvinnornas inflytande. Därför koncentrerades utvidgningsansträngningarna till borgarståndet.

Borgarståndet representerade fram till år 1879 stadens skattebetalande borgare och andra privilegierade yrkesutövare. Efter att det gamla skräväsendet upphävdes fick alla stadens skattebetalande manliga invånare – med vissa undantag – som inte hörde till annat stånd rätt att delta i borgarståndets val. På samma sätt som i kommunalval var rösträtten bunden till skatteörena också i borgarståndets val av representanter.

Kvinnorna demonstrerar eventuellt för rösträtt 1905. Bild: Helsingfors stadsmuseum.

Allmän och lika rösträtt och valbarhet till lantdagen 1906

Olika politiska aktörer och föreningar tog i viss mån initiativ till utvidgande av kvinnornas rösträtt redan i slutet av 1800-talet. Kvinnornas rösträtt och valbarhet togs upp också under ståndslantdagarna åren 1904–05 under behandlingen av utvidgandet av rösträtten i statliga val. Grundlagsutskottet lade till och med fram ärendet i sitt betänkande men under storstrejken och de utomparlamentariska påtryckningarna fick utvidgandet av rösträtten bli och vänta på att enkammarriksdagen blev verklighet.

Vid lantdagsreformen 1906 var en allmän och lika rösträtt redan en självklarhet. Därmed godkändes också kvinnornas rösträtt och valbarhet utan större protester. Kejsaren stadfäste den 20 juli 1906 lantdagsordningen som ständerna hade godkänt i början av sommaren. Detta innebar att medborgarnas politiska inflytande på statlig nivå var mycket större än i kommunerna. Därmed ökade påtryckningarna på rösträtt och valbarhet också i kommunerna.

Under partimötena 1906 behandlade nästan alla partier, med lite olika betoning, frågan om en förnyelse av kommunalförvaltningen utgående från principen om en allmän och lika rösträtt och godkände program i den riktningen. När så den första enkammarlantdagen valts i mars 1907 tillsatte senaten i maj en kommitté ledd av G.R. Idmans att utarbeta ett förslag till revidering av kommunallagarna.

I kommittén följde partierna de principer de infört i sina program. Socialdemokraterna understödde en allmän och lika rösträtt utan förbehåll. Gammalfinska partiet krävde att det vid sidan om fullmäktige måste finnas "extra råd" som skulle besluta om skattehöjningar och långa lån. I valet av medlemmar till "extra råd" skulle endast de som betalar kommunalskatt och deras makar få delta. De ungfinska understödde förslaget om att endast kommuninvånare som betalar skatt ges rösträtt. Svenska folkpartiets representanter motsatte sig hela förslaget.

De första försöken till ändring av kommunallagarna (1908–1914)

Under den andra lantdagen år 1908 behandlades ärendet om rösträtt och valbarhet i kommunalval i kommunalutskottet som leddes av ledamot Eero Erkko och som beredde förslaget i snabb takt. Utskottets förslag följde den Gammalfinska linjen: allmän och lika rösträtt, men med "extra råd", en sorts överhus för ekonomiskt viktiga ärenden. Lagförslaget gick igenom efter flera olika skeden och godkändes den sista dagen av 1908-års lantdag med en överraskande stor majoritet 146–41. Men lagen blev aldrig stadfäst av kejsaren, storfursten. Den andra förryskningsperioden kom emellan – senatens ekonomiska avdelning som leddes av den ryska generalguvernörens kanslichef ansåg lagarna strida mot den ryska lagen om jämställdhet och skulle inte stadfästas av regenten. I maj 1914 beslöt kejsaren-storfursten till sist att inte stadfästa kommunallagarna.

Nya kommunallagar i bräschen för kampen om självständigheten

Beredningen och stiftandet av nya kommunallagar kom inte igång igen förrän våren 1917 när den ryska kejsaren störtats och en provisorisk regering bildats. I Finlands lantdag hade socialdemokraterna majoritet 103–97. De kunde med sin majoritet bestämma om tillsättandet av ett kommunalutskott för beredning av lagförslaget och sedermera definiera förslagets innehåll. Konflikterna gällde främst sänkningen av rösträtts- och valbarhetsåldern till 20 år, kommunala folkomröstningar och de frågor som skulle tas upp till folkomröstning samt övergången till ett system där fullmäktige väljs vartannat år och hälften skulle stå i tur att avgå. De borgerliga stödde det tidigare systemet med val varje år och där en tredjedel stod i tur att avgå.

De nya kommunallagarna godkändes den 14 juli 1917 enhälligt efter att lantdagen med rösterna 169–24 beslutat förkasta förslaget om att låta lagarna vila. Men fortfarande fanns inga garantier att lagarna skulle träda i kraft. Lantdagen hade den 18 juli 1917 godkänt maktlagen, enligt vilken kejsarens rätt att stadfästa lagar skulle tas över av lantdagen. Rysslands provisoriska regering gav emellertid order att upplösa parlamentet och att nyval skulle utlysas. Finlands statliga organ måste gå med på att alla lagar stadfästes av ryska duman.

Men allt ändrades den 15 november 1917 efter oktoberrevolutionen när Finlands lantdag förklarade sig vara innehavare av den högsta statsmakten i Finland. Under samma möte inleddes också behandlingen av kommunallagarna som godkänkts under sommaren. Redan nästa dag beslöt lantdagen stadfästa och publicera kommunallagarna, lagen om kommunalval och lagen om (kommunal) folkomröstning.

Enligt dessa lagar valdes såväl landsbygdens som städernas fullmäktige och suppleanter för tre år. Varje år avgick en tredjedel och nya ledamöter valdes årligen. I medlet av 1920-talet upphörde den

Kommunalvalet 2.10–3.10.1960. Herttoniemen kansakoulu.
Fotograf: Niilo Kienanen. Bild: Helsingfors stadsmuseum.

årliga rotationen men mandattiden var alltså tre år. Den fyraåriga mandattiden infördes i mitten av 1950-talet.

Rösträtt i val av fullmäktige hade varje kommuninvånare, både kvinna och man, som hade medborgerliga rättigheter i Finland och som före valårets början fyllt 20 år. Enligt lagen gällde rösträtten inte personer som står under förmynderskap, som saknar medborgerligt förtroende eller som köpt och sålt röster i val. Rösträtten var inte begränsad i övrigt och var inte bunden till förmögenhet eller kommunalskatter. Valbara till fullmäktigeledamot och för andra förtroendeuppdrag inom kommunen var alla röstberättigade som var fast bosatta i kommunen.

Lagarna publicerades i författningssamlingen och undertecknades av Finska senaten den 27 november 1917. För kvinnornas rösträtt och valbarhet var dagen en milstolpe: fulla medborgerliga rättigheter utan könsäskillnad hade uppnåtts.

Den kommunala vallagen trädde i kraft genast och kommunallagarna vid ingången av 1918. Det första kommunalvalet enligt den nya lagen skulle hållas våren 1918 men inbördeskriget omintetgjorde planerna. Sommaren 1918 bestämdes att de förtroendevalda som valts innan den nya kommunallagen stiftades sitta kvar till slutet av året.

Begränsningarna år 1919 och det partiella återkal- landet av dem

Kommunallagarna från 1917 blev kortlivade. Lantdagen som godkände lagarna beslöt efter inbördeskriget i början av 1919, visserligen stympad och icke fulltalig, att lagarna måste ändras till väsentliga delar. I de nya lagarna, som godkändes av riksförståndaren den 27 mars 1919, höjdes rösträtts- och valbarhetsåldern till 24 år. Det här var ett allvarligt bakslag då rösträttsåldern i kommunalförvaltningen varit 21 år, den samma som myndighetsåldern för män och också för kvinnor under vissa förutsättningar. Sedan år 1898 hade båda könen enligt lagen nått myndig ålder vid 21.

Rösträtten gällde med vissa undantag endast kommuninvånare som betalade kommunalskatt. Utan rösträtt var också en sådan person som under de två senaste åren lämnat kommunalskatten eller andra kommunala avgifter obetalda. Lagen om kommunal folkomröstning upphävdes. En ny lag om folkomröstning fick vänta ända till början av 1990-talet.

Redan samma år 1919 ändrades kommunallagen igen. Den stympade lantdagens majoritet hade blivit en minoritet när socialdemokraterna återvänt och Agrarförbundet fått många fler ledamöter i valet i april 1919. Åldersgränsen för rösträtt sänktes åter till 21 år. Valbarheten reglerades på samma sätt som rösträtten. Rösträtten gällde fortfarande inte en person som "åtnjuter fattigvård". Skattskyldigheten som grund för rösträtten slopades och inte ens obetalda skatter ledde till förlust av rösträtten, om anledningen var medlöshet som styrktes med kommunalstyrelsens intyg. Ända till år 1945 ledde visserligen skatteförsummelser till förlust av både rösträtt och valbarhet.

Kommunalvalet var ett listval med så kallade långa listor, något som då och då tas upp som en möjlighet än idag, senast i beredningen av landskapsvalet. Långa listor utan reglering lämnar dem som gör upp listorna (partier och andra organisationer) stort spelrum att bestämma vem som förs upp på listan och i vilken ordning de placeras. Det här kan ha varit anledningen till att andelen kvinnor bland de invalda förblev mycket liten.

Användningen av de långa listorna begränsades i kommunalvalslagen under årens lopp genom att det angavs hur många namn en lista fick ha, tills det år 1953 bestämdes att en valmansförening inte fick ha mer än en kandidat på sin lista. En populär kandidat kunde inte längre genom sina röster dra med sig listans övriga kandidater i fullmäktige. Ur systemet utvecklades det nuvarande personvalet. År 1972 fick partierna laglig rätt att nominera kandidater direkt utan att grunda en valmansförening.

Rösträtts- och valbarhets- åldern sjönk så småningom

Åldern för rösträtt i kommunalval sänktes först år 1968 till 20 år, och sedan år 1972 till 18. År 1976 sänktes också åldern för valbarhet till 18 år. Den relativa andelen av befolkningen som är röstberättigad har stigit från 45 procent år 1907 till 80 procent år 2017.

Rösträtten i kommunalval utvidgades år 1976 till att gälla också medborgare i andra nordiska länder som bott i Finland minst två år och 1991 alla utlänningar som bott minst fyra år i landet. År 1995 fick medborgare i alla länder i Europeiska unionen samt isländska och norska medborgare rätt att rösta i kommunalval på samma villkor som finska medborgare.

Användning av rösträtt och ledamotskap i fullmäktige

För ökad jämlikhet mellan kvinnor och män räcker det inte med att lagen garanterar lika möjligheter till inflytande, möjligheterna måste också användas. År 1918–1936 var valdeltagandet i det årliga kommunalvalet under 40 procent, vissa år rentav under 30 procent, men ökade till över 40 procent på 30-talet när valet började hållas vart tredje år. På landsbygden var valdeltagandet lägre än i städerna. Kvinnornas valdeltagande var i allmänhet några procentenheter lägre än männens.

Skillnaden mellan kvinnornas och männens valdeltagande bestod fram till slutet av 1960-talet. År 1975 var kvinnornas valdeltagande redan på samma nivå som männens. Från år 1984 har kvinnornas valdeltagande nästan utan undantag varit högre än männens. Totala valdeltagandet har istället sjunkit från cirka 75 till 60 procent under samma tid.

Andelen kvinnor i fullmäktige har inte ökat i samma takt som valdeltagandet bland kvinnor. I kommunalvalet 1945 var 4,4 procent av de invalda kvinnor. År 1980 var andelen kvinnliga fullmäktige 22 procent. I stadskommuner kunde andelen vara mycket högre, till exempel i Helsingfors år 1980 var 41 procent kvinnor.

Åren 2004, 2008 och 2012 var lite över 36 procent av de invalda kvinnor. Och i kommunalvalet 2017 ökade den procentuella andelen till 39.

Fullmäktigegruppernas ordförande 7–8.11.1979 i Stadsinstituet. Fotograf: Kai Hagström. Bild: Kommunförbundets arkiv.

Kommunalvalet 2.10–3.10.1960. Herttoniemen kansakoulu. Fotograf: Niilo Kienanen. Bild: Helsingfors stadsmuseum.

Jämställdhetslagen

Kvinnornas inflytande i kommunalt beslutsfattande förblev svagt trots kraftigt ökat valdeltagande. Andelen kvinnor bland förtroendevalda som valts av fullmäktige, i stads- och kommunalstyrelserna samt i nämnderna var särskilt liten.

Regeringen överlämnade år 1985 en proposition till lag om jämställdhet mellan kvinnor och män (57/1985 rd). Lagen betonade avskaffandet av ojämlikheten i arbetslivet. Regeringens s.k. kvotbestämmelse gällde endast "statens kommittéer, delegationer och andra motsvarande statliga organ" som bör ha både kvinnor och män "om inte särskilda skäl talar för något annat". Regeringen slog fast att bestämmelsen inte gäller till exempel kommunalstyrelser och nämnder, men att "av den allmänna skyldigheten att främja jämställdheten" följer att såväl statliga som kommunala myndigheter måste beakta jämlikhetskravet när sådana organ inrättas.

Under riksdagsbehandlingen ansågs det att den föreslagna allmänna skyldigheten att främja jämställdheten inte var tillräcklig när det gäller kommunens organ och bestämmelsen fick tillägget "i kommunernas nämnder". Detta ledde till tolkningsproblem: gällde lagen kommunalstyrelserna och kommunalförbundens organ? Kommunernas centralorganisationer rekommenderade att lagen skulle tillämpas allmänt i kommunernas organ men kvinnornas andel i kommunalstyrelserna var fortfarande liten under fullmäktigeperioden som började 1987. I sexton kommuners kommunalstyrelser fanns inte en enda kvinnlig representant och i 63 av totalt 461 kommuner år 1987, inklusive Åland, fanns endast några kvinnliga suppleanter. I vissa kommuner närmade sig visserligen kvinnornas andel hälften (Seinäjäki 45 procent, S:t Michel 44 procent). Högsta förvaltningsdomstolen ansåg att lagen inte gällde kommunalstyrelserna.

Regeringen överlämnade redan år 1987 en proposition om ändring av 4 § 2 mom. i jämställdhetslagen. Enligt förslaget skulle både kvinnor och män vara representerade i "kommunala organ" alltså även i kommunstyrelsen och i kommittéer som den utsett, om inte särskilda skäl talar för något annat.

Men tolkningsproblemen upphörde inte. Högsta förvaltningsdomstolens avgörande, enligt vilket fullmäktiges beslut att välja endast en kvinna till vissa kommunala organ inte stod i strid med jämställdhetslagen påskyndade behovet av en ny, strängare lagstiftning. Högsta förvaltningsdomstolen moti-

verade sitt beslut med den kommunala självstyrelse som garanteras i grundlagen (HFD 1990 A 29).

Regeringen föreslog (RP 90/1994 rd) att lagen skulle ändras så att kvinnor och män skulle vara "jämbördigt" representerade i de kommunala organen. Förslaget skulle ha skärpt jämställdhetskravet men riksdagen ansåg att det inte var tillräckligt. Enligt den godkända lagen ska kommunernas och samkommunernas organ bestå av såväl kvinnor som män till minst 40 procent vardera, med undantag för kommunfullmäktige. Bestämmelsen gäller fortfarande.

Innan kvotbestämmelsen trädde i kraft, under fullmäktigeperioden som börjat 1993, var kvinnornas andel av platserna i kommunstyrelserna 25 och i nämnderna 34 procent. Men variationerna var avsevärda, 18–53 procent av platserna i nämnderna. Kvinnornas andel låg under 40 procent ända tills kvotbestämmelsen i jämställdhetslagen ökade den till närmare femtio procent.

Efter valet 2017 är 39 procent av fullmäktigeordförandena kvinnor. Andelen kvinnor ökade med 11 procentenheter jämfört med föregående fullmäktigeperiod. Andelen har ökat stadigt från år 1993, då andelen kvinnliga fullmäktigeordförande var 16 procent.

Stadsstyrelsernas ordförande 8–9.5.1990 i Heinola.
Fotograf: Matti Saura. Bild: Kommunförbundets arkiv.

Av styrelseordförandena är 31 procent kvinnor. Under den föregående perioden var 26 procent kvinnor.

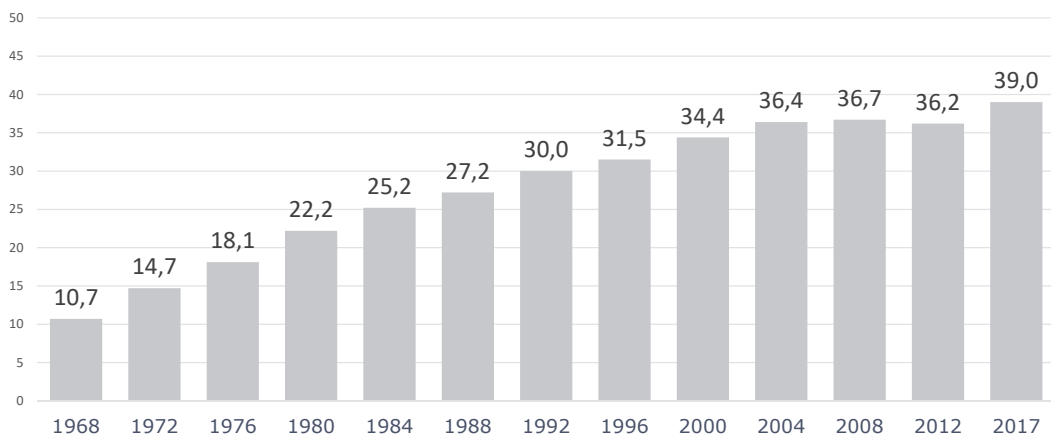
Kvotbestämmelsen i jämställdhetslagen utvidgades år 2005 till att omfatta organ för kommunal samverkan. Samtidigt kompletterades lagen med en bestämmelse om andelen kvinnor och män i lednings- och förvaltningsorgan i bolag med kommunal majoritet. Enligt jämställdhetsombudsmannens anvisningar är målet för en jämbördig sammansättning det samma som i den egentliga kvotbestämmelsen i jämställdhetslagen, dvs. 40–60 %.

Kvotbestämmelsen har haft en balanserande inverkan på hur kvinnor och män är representerade i landskapsförbundens organ, men den gäller inte ordförandeposter. Av de ordinarie ledamöterna i landskapsförbundens styrelser år 2017 är 48 % kvinnor och av de ordinarie fullmäktigeledamöterna i förbunden är 46 % kvinnor. Av ordförandena i landskapsförbundens styrelser är andelen kvinnor 17 %. Motsvarande tal för fullmäktigeordförandena i dessa förbund är 22 %. År 2015 var 16 % av ordförandena, 34 % av styrelseledamöterna och 23 % av de verkställande direktörerna i bolag med kommunal majoritet kvinnor.

Regeringens proposition för vård- och landskapsreformen innehåller också en proposition om en ändring av jämställdhetslagen. Landskapets organ och bolag där landskapen är majoritetsägare skulle omfattas av samma bestämmelser som kommuner och bolag med kommunal majoritet.

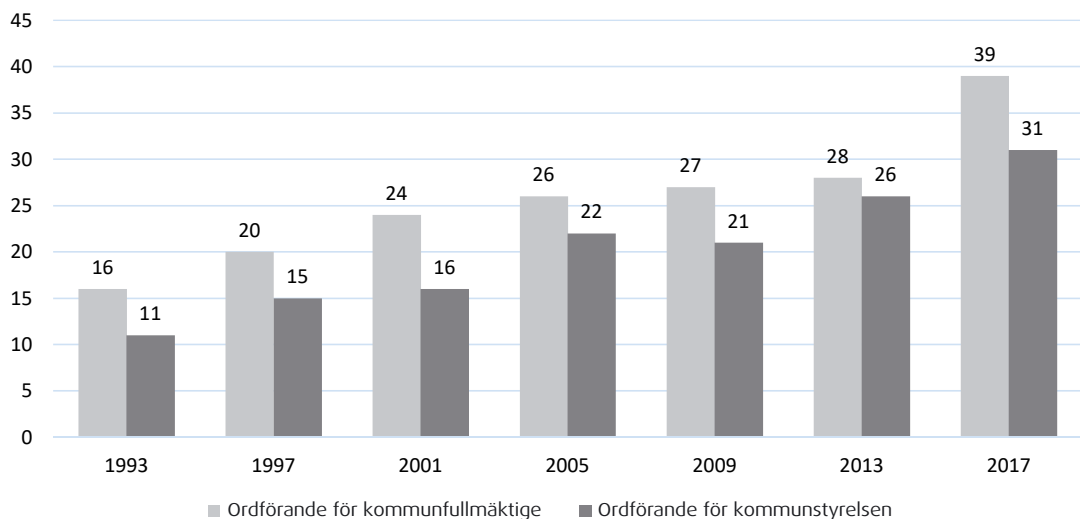
Utvecklingen av lagstiftningen om jämställdhet mellan könen är ett åskådligt exempel på att lika rösträtt och valbarhet är en nödvändig men inte tillräcklig grund för lika påverkansmöjligheter. Demokratiska rättigheter på lika villkor garanterar inte att lika rättigheter också förverkligas i praktiken.

Kommunerna kommer i framtiden allt oftare att tvingas anpassa sig till att det demokratiska beslutsfattandet begränsas av grundläggande rättigheter och olika bestämmelser som garanterar jämställt deltagande. Man kan motsätta sig dem för att de begränsar den grundlagsskyddade kommunala självstyrelsen, men med tiden kan de till och med stärka den kommunala självstyrelsen. Den kommunala självstyrelsen är stark då alla kommuninvånare upplever att de har del i den.

Källor: Statistikcentralen, JM: vaalit.fi

Andelen kvinnor av fullmäktigeledamöterna i kommunalvalet 1968–2017, %

Andelen kvinnor av fullmäktige- och styrelseordförandena i fastlandskommunerna 1993–2017, %. Källa: Statistik över förtroendevalda, Finlands Kommunförbund.

Källor

Kvinnornas rösträtt och valbarhet under slutet av 1800-talet har bland annat behandlats av: Matti Klinge: Kejsartiden, Helsingfors 1997. Särskilt s. 430-431 (i den finska utgåvan).

Utvecklingen under 1900-talets första årtionden och kommunallagens tillblivelse behandlas i Ilkka Hakalehtos översikt: Kunnallisen kansanvallan kehitys, kunnallisvaltuustot ja kunnallisvaalit i verket Suomen kaupunkilaitoksen historia 3. Itsenäisyyden aika. Vanda 1984, s. 107-212.

Se också Riksdagens infopaketer om kvinnlig rösträtt 110 år. <https://www.eduskunta.fi/SV/tiedotteet/Sidor/Infopaketer-om-kvinnlig-rostr%C3%A4tt-110-ar.aspx> och Suomen äänioikeuden historia, https://fi.wikipedia.org/wiki/Suomen_äänioikeuden_historia

Lag om jämställdhet mellan kvinnor och män <http://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/1986/19860609>

Utvecklingen av rätten att rösta och delta under årtiondena efter krigsåren har behandlats av Ari Manninen i Palveluja vai byrokratiaa? Suomen kunnallishallinto sotien jälkeen, Borgå 2010, s. 226-248.

Se även Statistikcentralen, Tabellbilaga 2. Valdeltagandet i kommunalvalet 1950-2017, enligt kön, http://www.stat.fi/til/kvaa/2017/03/kvaa_2017_03_2017-04-21_tau_002_sv.html#_ga=2.177287461.1271752949.1511528161-278512670.1511528161 samt Statistikcentralen Bakgrundsanalys av kandidaterna och de invalda i kommunalvalet 2017 http://www.stat.fi/til/kvaa/2017/04/kvaa_2017_04_2017-04-27_kat_001_sv.html.

Sari Pikkala, Marianne Pekola-Sjöblom & Sirkka-Liisa Piipponen: Kuntademokratian tila ja trendit, i verket Demokratia-indikaattorit. Justitieministeriets utredningar och anvisningar 52/2013 s. 123-156 (på finska).

Sirkka-Liisa Piipponen & Marianne Pekola-Sjöblom: Uppgifter om fullmäktige- och styrelseordförandena i fastlandskommunerna under den fullmäktigeperiod som inleddes 1.6.2017, och jämförelse med uppgifterna från föregående fullmäktigeperioder. (diaserie) <https://www.kommunforbundet.fi/pressmeddelande/2017/rekordmanga-kvinnor-har-valts-till-fullmaktigeordforande>